

Eufemià FORT i COGUL.- L'abat de Santes Creus fra Bernardí Tolrà i el procés contra l'abat Caixal de Poblet.- Santes Creus, 1958.

La rivalitat entre els dos grans cenobis cistercencs de la Catalunya Nova ha esdevingut, més que llegenda, tòpic per a ús d'historiadors sense massa escrúpuls. Poblet i Santes Creus estan massa units per llargs segles de comuna glòria perquè petites anècdotes i picabaralles de veïnat - gairebé sempre apòcrifes, tot i que sovint siguin divertides - puguin enterbolir llur verídica història. Tanmateix, com ve a demostrar Eufemià Fort i Cogul amb sòlida argumentació, recolzada en proves documentals copioses, algun dels episodis que semblaven més versemblants de la pretesa pugna entre el gran Monestir de les ribes del Francolí i el que s'aixeca a ran del Gaià, ha estat desfigurat a gràtiant o per falses interpretacions, i convé restablir la versió autèntica dels fets, perquè els historiadors en puguin extreure les conseqüències. Els de Poblet han abundat, però em sembla que encara ens manca l'historiador que vulgui aplegar i sistematitzar totes les dades que tenim sobre Santes Creus. En realitat, i si hom té en compte que la major part d'aquestes dades ens han pervingut a través de les monografies del senyor Fort i Cogul, no crec que ningú pugui posar en dubte que el més qualificat, ara com ara, per dur a terme aquesta tasca, ~~no~~ sigui el mateix autor de "Santes Creus. Notes històriques i descriptives".

El punt d'història que ve a aclarir el segon volum de la "Col·lecció de Santes Creus" és el següent: fou justa o injusta la deposició de l'abat Pere Caixal i la seva ulterior condemna a presó vitalícia? I, en segon terme - no pas menys important per a l'historiador, tan íntimament vinculat a Santes Creus com ho està Eufemià Fort -, precisar el paper que l'abat fra Bernardí Tolrà, president del tribunal que va jutjar i condemnar l'abat Caixal, va tenir en el desenllaç del drama. Drama punyent, en realitat, puix que posava en pública discussió la conducta d'un home empenedor - fou l'iniciador i, en part, el realitzador, del gran retaule de l'altar major de Poblet, obra magna de l'escultura renaixentista catalana - i que, com a abat

del més important cenobi català del Císter tenia una alta jerarquia eclesiàstica i social. Foren els seus mateixos monjos - els monjos joves, encapçalats pel prior - els qui el destituïren i empresonaren. L'acte insòlit d'insubordinació devia estar prou justificat, tanmateix, perquè tant l'emperador Carles, en funcions de rei d'Aragó i comte de Barcelona, com les autoritats eclesiàstiques i civils de Catalunya i particularment les de l'ordre del Císter, donessin la raó, en principi, als qui volien expel·lir del seu càrrec l'abat Caixal i que la seva conducta fos examinada en públic procés. Un dels homes que, com a jutge instructor de la causa i després com a responsable de la severa sentència - reclusió perpètua ^{que}/contra l'abat Caixal fou dictada, va ésser fra Bernardí Tolrà, abat de Santes Creus. Havia estat nomenat per l'abat general del Císter per a aquest comès i li feien companyia en el tribunal tres altres abats d'altres cases de la mateixa ordre. La sentència fou dictada el dia 15 de novembre de 1531, en ple capítol de Poblet; fra Pere Caixal l'acceptà humilment, com reconeixement de les seves nombroses i diverses culpes - la lectura del transparent llatí de les declaracions fetes en el procés i del text de la sentència, que Fort transcriu ens en dona un tast -, i hom va nomenar un nou abat del monestir, en la persona de fra Ferran de Lerin, elegit regularment per a substituir el que havia estat depositat.

Entre els documents que transcriu Fort i Cogul en el seu llibre hi ha, reproduïda en facsímil, la confirmació de la sentència condemnatòria contra l'abat Caixal, feta per l'abat general i el Capítol del Císter. Sembla, doncs, que la causa estava entesa i la resignació exemplar i el penediment visible amb què Pere Caixal va acceptar i complir fins a la seva mort - en el castell de Xàtiva, dotze anys més tard - la dura sentència, confirmarien la regularitat del procés i l'estricta intervenció que, com a jutge, va tenir-hi l'abat de Santes Creus. Ara bé, la sentència no havia complagut tothom i, menys que ningú, els parents de l'abat condemnat. Un dels càrrecs més forts que es feien a Pere Caixal era el de nepotisme, a base de dilapidar d'una manera escandalosa, a profit de germans i parents, els béns de la comunitat. La maniobra dels familiars de

L'abat Caixal, presentant a les Corts de Montçó de 1533 el procés contra llur parent com un cas sospitós d'il·legalitat, només va reeixir en la seva primera part i, tot i barrejar-s'hi qüestions polítiques, aviat va fracassar el propòsit de revisar la sentència dels quatre abats que havia presidit el de Santes Creus. Fou aleshores que, despitats, dos germans de l'ex-abat de Poblet, encapçalant un escamot de gent armada, escalava la mateixa nit de Nadal d'aquell any les muralles del cenobi i ocasionaven la mort d'un monjo convers, fra Pere Mas i altres danys de gravetat - una gravetat augmentada per la santedat del lloc i de la diada.

Els assaltants foren processats i, en crida pública del virrei de Catalunya, separats de pau i treva. L'abat Caixal fou traslladat a la presó de Xàtiva, on moria anys més tard, i mai més no es parlà del procés ni es discutí la seva regularitat.

¿Com va néixer, doncs, la llegenda d'una animadversió venjativa de l'abat Tolrà contra el seu col·lega de Poblet? Fort i Cogul en veu l'origen en un comentari d'Eduard Toda a la destitució i procés de l'abat Caixal, el qual vol lloar per la seva iniciativa de construir l'altar major. Ve a dir: si dilapidació culpable hi hagué, un dels resultats en fou aquella gran obra artística, i això justifica en part, a posteriori, l'abat desposseït del seu càrrec. Aquest inici de llegenda trobava ample desenvolupament, gràcies potser a un detall nini d'indumentària - la gorra que, en lloc de la mitra abacial, duu a la lauda funerària corresponent l'estàtua de l'abat Tolrà, a la sala capitular de Santes Creus, - i era amplemment explotat, amb un ben escàs respecte del rigor històric i àdhuc de l'honestedat informativa, per Mn. Josep Palomer, en els seus llibres de divulgació sobre Poblet i Santes Creus, publicats ~~l'any~~ l'any 1927. L'autor d'"Estampes de Poblet" arribava a donar textos que provaven, segons versions de l'època, la injustícia de la sentència i la rancúnia que havia mogut l'abat Tolrà a dictar-la contra el que potser havia estat un crític autoritzat i acerb de la disciplina i el bon regim del cenobi del Gaia.

Eren uns textos purament imaginaris, inventats pour les besoins de la cause per l'entusiasta defensor pòstum de

l'abat Caixal, i un dels mèrits del llibre d'Eufemià Fort i Cogul és la discreció amb què qualifica l'obra de Mn. Palomer, després d'haver-ne fet una severa dissecció, en la qual demostra - amb raons documentals, de crítica històrica i àdhuc filològica - la falsedat dels documents atribuïts a un imaginari fra Arnau Folch i a un no menys fantàstic fra Simó Aliberch. Segons aquests textos apòcrifs, l'abat Tolrà hauria tingut ocasió de penedir-se de la sentència dictada i àdhuc hauria mort, qui sap si com un càstig diví per la seva injustícia, de subitanea morte. Són afirmacions que, com demostra Eufemià Fort i Cogul, cauen per la pròpia base en procedir ~~de~~ exclusivament de l'enginy més o menys falsari de Mn. Josep Palomer. Però, en la dificultat d'imaginar la falsedat dels textos adduïts pel sacerdot divulgador de les "Estampes de Poblet", no han estat pas pocs els historiadors que, posteriorment, han acceptat la versió que reivindicava l'abat Caixal i en feia una mena de màrtir del seu rigor moral - la lectura de certes declaracions fetes al seu autèntic procés en traça una imatge ben diferent -, mentre convertia l'abat Bernardí Tolrà en una mena d'inquisidor venjatiu i injust.

Ningú no llevarà, és cert, a Pere Caixal la glòria de les obres que va dur a terme durant el seu govern a Poblet, i principalment la de l'altar major. Ningú no discuteix tampoc que la seva penitència, fins al moment de la seva mort, el redimeix de moltes culpes, àdhuc davant del tribunal de la justícia humana. Però ja sabem que els dilapidadors i nepotistes, en tots temps, han estat amics de prodigar les obres públiques, sobretot les espectaculars, i la construcció de l'altar major no anul·la el fet que, com diu un historiador ben poc suspecte d'hostilitat a Poblet com fou el P. Finestres, la causa de la dura sentència, "entre altres coses, era una per haver empenyat molt la casa". I, en la carta en què la comunitat pobletana demanava la destitució de l'abat, s'afirma que Pere Caixal, en cinc anys, "continuament dissipà els béns, venent propietats, lluint censals amb pèrdues, construint obres vanes i que no servien, procurant enriquir els seus germans i parents i portant a perdició els monjos que havien arribat a punt de no tenir què menjar."

Eufemià Fort i Cogul, en el seu llibre, precisa aquests punts d'una història dolorosa que afecta principalment la crònica pobletana i, no més indirectament - però calumniosament, si hom hagués acceptat les fantàsiques versions de Mn. Josep Palomer - la de Santes Creus. Clar, sobri en els judicis i convincent en la demostració, el seu llibre ve a afegir-se als que ja ens ha donat sobre els dos grans cenobis cistercencs i el

qualifica, repetim-ho, per a emprendre's amb prou autoritat i preparació la gran "Història de Santes Creus" que no dubtem que un dia voldrà donar-nos.

Rafael T A S I S

Barcelona, agost 1959.